

PÁRHUZAMOS TÖRTÉNETEK

TÓTH MIKLÓS BÁLINT

Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Doktori Iskola

ANDRZEJ BOLESTA (ed.): *Post-Communist Development: Europe's Experiences, Asia's Challenges*. Warsaw, 2017. Collegium Civitas. 240 p. ISBN: 978-83-61067-59-7

Milyen hasonlóságot fedezhetünk fel Lengyelország és Mianmar, Csehország és Laosz, Szlovákia és Kambodzsa vagy éppen Magyarország és Vietnam között? Az Andrzej Bolesta szerkesztette tanulmánykötet állítása szerint a fent felsorolt, első látásra oly sok szempontból különböző országokat egyértelműen összeköti a posztoszocialista transzformáció közös élménye. Ahogy a bevezetőben is olvashatjuk, a könyv azt az angolszász világban elterjedt megközelítést kívánja árnyalni, amely éles választóvonalat húz az Ázsia-tanulmányok és a posztsovjét tanulmányok közé, és ennek megfelelően úgy látja, hogy igenis érdemes összevetni az előbb említett kelet-közép-európai és délkelet-ázsiai posztoszocialista államokat. Sőt továbbmegy: meglátása szerint az előbbi országcsoportnak az átmenet során gyűjtött tapasztalatai értékes és hasznosítható tudást jelentenek azon ázsiai országok számára, amelyek még csupán a folyamat elején tartanak.

Az első tanulmányban a kötet szerkesztője a posztoszocialista fejlesztő állam (*post-socialist developmental state*) fogalmán keresztül vizsgálja a délkelet-ázsiai országok fejlődését. Ahogy a kifejezés is mutatja, ezen elképzelés arra utal, hogy az államnak jelentős szerepe van a szocialista berendezkedést követő átmenet során. Az elemzés során arra jut a szerző, hogy legfőbb jellemzői a következők: 1) „sokterá-

pia” helyett a fokozatos gazdasági liberalizáció híve, habár privatizáció formájában jelentős állami vagyont ad külföldi kézbe; 2) a központi tervezés mechanizmusát felváltja a piacgazdaság keretei közt működő „racionális tervezés” gondolata; 3) a kelet-európai gazdasági átmenetekkel szemben az állam marad a fejlődés motorja. Ezt követően a szerző először tágabb keretbe helyezve a kérdést áttekinti az ázsiai posztoszocialista transzformáció főbb vonásait, majd szűkíti a vizsgálat fókuszát, és Kína, Vietnam, Laosz és Mianmar fejlődését veszi górcső alá. Jól látható, hogy a kínai fejlődést tekinti követendő példának a másik három ország. Közös bennük, hogy a fokozatos liberalizáción alapuló gazdaságpolitika jelentős növekedést eredményezett, azonban a korábbi időszakra jellemző autokratikus hatalomgyakorlás érdemben nem változott; politikai enyhülés jelei az elmúlt évtizedben kizárólag Mianmarban figyelhetők meg. Ami a külföldi befektetőkhez fűződő viszonyukat illeti, ott egy sajátos „húzd meg, ereszd meg” játék észlelhető, hiszen miközben törekednek a külföldi tőke bevonására, a gazdasági nacionalizmus ideológiájával összhangban adminisztratív korlátokat gördítenek eléjük.

A második fejezetben Michał Lubina a lengyel és a mianmari politikai átmeneteket veti össze. Fontos párhuzamot vél felfedezni abban, hogy a régi és az új politikai

elit mindkét esetben egyfajta kompromisszumos megegyezésnek köszönhetően békés, vérontás nélküli úton terelte, tereli az országot a liberális demokrácia irányába. Először az 1989 februárjában kezdődő lengyelországi kerekasztal-tárgyalásokat mutatja be, mely során a kommunista vezetőréteg és az ellenzék lefektette a politikai átalakulás kereteit. Ez a megoldás mindkettjük számára előnyös volt: míg az előbbi a legitimitációhiányt és a rossz gazdasági teljesítményt kívánta ellensúlyozni, addig az utóbbi így próbált hatalmi pozícióhoz jutni és elérni a (fél)szabad választások kiírását. Hasonló folyamatok indultak 2011-ben Mianmarban, amikor a hadsereg dominálta korábbi elit és az Aung Szán Szu Csi vezette ellenzék egymással kooperálva indították meg a politikai liberalizációt. Az események politikai történeti bemutatása után a szerző kiemeli az Amerikai Egyesült Államok szerepét a folyamatokban, ezt követően pedig rátér a kompromisszumos átmenet társadalmi hatásainak elemzésére. Megemlíti az árnyoldalakat is, vagyis azt, hogy a korábbi rendszer kedvezményezettjei az akkor szerzett pozícióikat Lengyelországban és Mianmarban is sok esetben képesek voltak értékes gazdasági erőforrásokra váltani a rendszerváltás után, azonban a szerző ezt a jelenséget szükséges rossznak, azaz a gazdasági átalakulás és a békés átmenet kényszerű velejárójának tartja.

A következő tanulmányban Natthanan Kunnamas három volt jugoszláv tagköztársaság, Szlovénia, Horvátország és Szerbia posztszocialista transzformációját vizsgálja. Az első részben a Josip Broz Tito irányította Jugoszlávia történetét eleveníti fel, és utal arra, hogy már ekkoriban jelentős fejlettségi különbségek mutatkoztak az országban. Ezután rátér a Tito halála után fokozatosan bekövetkező válságra, az ország széteséséhez vezető folyamatra és a polgárháború időszakára. A történeti

háttér felvázolása után a három választott utódállam politikai és gazdasági átmene-tét elemzi. Megállapítja, hogy mindhárom országban jelentős eredményeket érttek el a nemzetépítés, a többpártrendszer megteremtése és a civil társadalom erősítése terén, azonban a fejlődés dinamikája igencsak különböző. Szlovénia kiinduló pozíciója volt a legkedvezőbb, ennek megfelelően ott sikerült a leggyorsabban kiépíteni a liberális demokrácia és a piacgazdaság intézményrendszerét. Lemaradással ugyan, de Horvátország is követte nyugati szomszédját, és manapság mindkét állam az Európai Unió tagja. Velük szemben Szerbia szenvedte el legtovább a polgárháború következményeit, ugyanakkor a szerző által „fekete lóként” aposztrofált ország gazdasági fejlődési üteme felülmúlja a másik két országot. Ennek okát Kunnamas a követett modellek különbözőségében véli felfedezni: míg a szlovénok és a horvátok a fokozatos átmenetet preferálták, addig a szerbek „sokterápiája” a fájdalommassága ellenére jobb növekedési eredményeket produkált. A tanulmány záró szakaszában a szerző kitér a nemzetközi hatásokra is, melyek közül kiemeli a NATO és az EU jelentőségét a térség stabilizálásában, illetve Szerbia kapcsán szót ejt az Oroszországhoz fűződő intenzív kapcsolatokról is.

A következő fejezetben egy magyar szerzőpáros, Orosz Ágnes és Szunomár Ágnes írását olvashatjuk a kereskedelem és a külföldi befektetések Közép-Európában, közelebről a visegrádi négyek országaiban betöltött szerepéről. Miután a szerzők ismertetik a V4-ek intézményesített együttműködésének történetét, a gazdasági átmenet jellemzőit mutatják be. Kiemelik, hogy a posztkommunista államoknak három fő kihívással kellett szembenéznük: az ártámogatások többségének eltörlésével, a teljes foglalkoztatottság végével és az állami tulajdonú vállalatok profitorientált vállalkozásokká alakításával.

A transzformációs válság után a V4-ek gazdasági növekedési pályára álltak, amit az uniós integrációs folyamatok is támogattak. A 2008-as pénzügyi válság ugyan különböző mértékben, de mindegyik államot érintette: legerőteljesebben a magyar gazdaság érezte meg a hatásait, ezzel szemben Lengyelország volt az egyetlen EU-tag, amelynek nem kellett elszenvednie recessziót. Ezt követően veszik górcső alá a külkereskedelmi tendenciák változását, amely kapcsán három időszakot azonosítanak. Az első az 1980-as években kezdődött és 1994-ben ért véget. Ebben a fázisban a poszt szocialista országokkal való kereskedelem a felére zsugorodott, ezzel együtt megnövekedett a nyugati kapcsolatok jelentősége. A második szakaszt a 2008-as világgazdasági válságig datálják: fő vonása a gazdasági nyitottság erősödése és a globális értékláncokba való bekapcsolódás, annak minden előnyével és hátrányával együtt. A pénzügyi krízis beköszöntét követően a külkereskedelmi mutatók a V4-ek esetében is visszaestek, de a 2009-es mélypont után az exportteljesítményük ismét javulni kezdett. Ezt követően külön alfejezetet szentelnek a külföldi közvetlentőke-befektetések (FDI) trendjei elemzésének. Rámutatnak arra, hogy az FDI mekkora szerepet játszott a gazdasági átmenet során, majd a tanulmány végén párhuzamot vonnak a V4-ek tapasztalatai és a CLMV-országok (Kambodzsa, Laosz, Mianmar, Vietnam) előtt álló kihívások közt. Fontos tanulság mindkét országcsoporthoz, hogy a globális értékláncokban való előrelépés érdekében szükség van arra, hogy az olcsó munkaerő mint komparatív előny helyett egyre inkább a jól képzett humán erőforrásban lássák a gazdasági bővülés útját.

Az ötödik tanulmány szerzője, Günter Heiduk a regionalizáció jelenségét vizsgálja Németország és a visegrádi négyek viszonylatában. Ezen a téren két forduló-

pontot határoz meg. Az első 1989-hez és a KGST felbomlásához köti, amely következtében megváltozott Magyarország, Lengyelország és akkor még Csehszlovákia gazdasági és politikai orientációja, és az újrafogalmazódó feltételek közt Nyugat felé kezdtek gravitálni. Az egyre szorosabbá váló relációk megerősödéséhez újabb lökést adott az Európai Unió 2004-es bővítése. Ebben a kontextusban válik érthetővé Németországnak a térség átalakulásában betöltött szerepe. Ahogy Heiduk írja, a folyamat mindkét fél számára előnyös volt. Németország a szoros kapcsolatok kialakításával bővítette piacait, és képes volt egy sajátos munkamegosztást (tudás- és munkaerő-igényes szektorok) létrehozni, ezen nexus pedig jelentősen hozzájárult a V4-ek nyugati integrációjához. Az FDI és a külkereskedelem kapcsolata ezen a téren is egyértelmű; legnyilvánvalóbb jelét az autóiparban fedezhetjük fel. A jelenség sajátosságait kitűnően feltárja azon esettanulmány, amelyben a szerző a Skoda Volkswagen általi akvizícióját mutatja be. Zárásképpen Heiduk összegzi a Mianmar számára releváns tapasztalatokat. Fontos tanulság, hogy a visegrádi négyek által létrehozott intézményesített együttműködés remekül szolgálta az FDI bevonását a régióba, azonban a hosszú távú fejlődés érdekében elengedhetetlen, hogy a döntéshozók nagy hangsúlyt helyezzenek a munkaerő képzettségi szintjét növelő közpolitikák támogatására.

Az utolsó tanulmányt Piotr J. Szpunar jegyzi, aki a lengyel bankrendszer átalakulását mutatja be a poszt szocialista átmenet kontextusában, és ez alapján néhány megfontolandó javaslatot fogalmaz meg a mianmari gazdaságpolitika számára. A lengyel gazdasági átmenet alapját jelentő „sokkterápia” értelemszerűen a pénzügyi szektorra is hatással volt. A modern piacgazdaságra való gyors áttérés érdekében rövid időn belül törvényi háttérrel biztosít-

tottak a vállalkozás szabadságának, két-szintűvé vált a korábban egyszintű bankrendszer, és liberalizálták a hitelkihelyezés feltételeit. Ezen lépések sikere ellenére a súlyos gazdasági recesszió komoly gondot okozott a bankrendszerben is; különösen a rosszhitel-állomány növekedése jelentett komoly nehézségeket. A központi bank aktív intervenciójának és a szigorúbb szabályozási környezet megteremtésének köszönhetően a bankszektor kikerült az egész gazdaságot veszélyeztető krízisből, és a megtisztulás útjára lépett. Az 1990-es évek végére stabilizáló lengyel bankszektor egyre vonzóbb lett a külföldi befektetők szemében, akik a támogató jogi környezetnek köszönhetően jelentős részesedést szereztek ezen a területen is. A felügyeleti rendszer hiányosságai azonban látványossá váltak, amikor kiderült, hogy az SKOK takarékpénztárak nem megfelelő hitelkihelyezési gyakorlata miatt felduzzadt a rosszhitel-állomány. A botrány kitörése után tovább szigorodott a szabályozás, és ennek eredményeképp a lengyel bankrendszer a gazdasági növekedés motorjává vált. Szpunar a fentiek alapján arra a következtetésre jut, hogy Mianmar esetében is kulcsfontosságú a pénzügyi szektor stabilitásának megteremtése, azonban fokozottan kell ügyelni arra, hogy a gazdasági átmenettel harmonizálva fejlődjön, ugyanis egy gyenge makroökonómiai mutatókkal rendelkező országot egy túlfűtött pénzügyi rendszer könnyen maga alá temethet.

Annak ellenére, hogy a kötet számos megfontolandó érvet hoz fel arra nézve, miért érdemes összehasonlítani a kelet-európai és a délkelet-ázsiai posztszocialista transzformációkat, az olvasóban mégis felmerülhetnek kételyek az összevethetőségüket illetően. A történelmi és kulturális különbségek figyelmen kívül hagyása felveti az emberben a kérdést, hogy a kétségkívül meglévő hasonlóságok elegendő indokot jelentenek-e arra, hogy a régióknak tapasztalatait átültessük, ha úgy tetszik: exportáljuk Délkelet-Ázsia országaiba. A kötet megjelenése óta eltelt két év megerősíti ezt a bizonytalanságot. A világsajtó részéről nagy érdeklődésre számot tartó rohingya menekültválság is felhívja a figyelmet arra, hogy a nyugati világ politikai konstrukciói mennyire más fénytörést kapnak eltérő civilizációs környezetben. A kompromisszumos kerekasztal-tárgyalásokon alapuló átmenet Mianmar esetében történő értelmezésének érvényességét megkérdőjelezi, hogy az eseményekkel párhuzamosan véres etnikai villongások, sőt bizonyos vélekedések szerint egyenesen népiirtás zajlott és zajlik az országban.

A fentiek ellenére a kötet újszerű problémafelvetése egyértelműen gazdagítja a posztszocialista átalakulásokról szóló irodalmat, és jelentősen hozzájárul annak a máig be nem fejezett folyamatnak a megértéséhez, amelyet kelet-közép-európaiaként mi is megéltünk és megélünk.